

ELISSAMBURU, FRAMAZONAK ETA JUDUAK

1995-05-04

Gabriel Fraile

1789ko Iraultzaz geroztik, hasi zen hedatzen Europan zehar aldakuntza haize bat. Egundainoko ordena zaharra, *Ancien Régime* delakoa, kolokan eman zen. Ideia berriak ez ziren bat batean nagusitu, eta aitzinamendu bezanbat atzerakada gertatu zen XIX. mendean zehar. Aldakuntzak era askotakoak ziren: legeari buruzko berdintasuna onartzen zen, herriaren (gero eta zabalagoa zen herriaren) borondatea agintearen iturri goren jartzen, Estatu eta Elizaren arteko batasun baitezpadakoa hausten eta iritziak askatasunez adierazteko eta zabalteko eskubidea ematen, beste aldetik zientzia eta tresneriaren egundainoko aurrerakuntzak eguneroko bizimodua aldatzen zuelarik. Han-hemen —eta, 1848an adibidez, Europako herri askotan— helburu hauek zituzten iraultzen aurrean, edo ezteki eta astiro gobernu epelago batzuek hartzen zituzten norabide hone-tako neurrien aurrean, atzerazale askok berrizale gutzien arteko batasun bat ikusten zuten. Batasuna, asmoei dagokienez ez ezik, baita antolamenduari dagokionez ere. 1797an, *Mémoire pour servir à l'histoire du Jacobinisme* delako liburuan, Barruel apezak masoiei egotzen zien Iraultzaren errua. Gauza jakina da Iraultzaren buruzagien artean masoi asko zegoela, garai hartako goi-ma-lakoen eta jende ikasien artean usu zen bezala, eta zenbaiten ustez Luis XVI. erregea bera ere masoia zen (1). Beste aldetik, XIX. mendearen erdi aldean eman zen Italia batzearen aldeko burruka, Aita Sainduaren lurraldeen kaltean. Pío IX. eta Leon XIII.-ak asko aldiz gaitzetsi zuten Framazoneria (adi bedi, Framazoneria, *carbonari* direlakoak eta gainerako ezkutuko elkarte politikoak). Jazarpenik nagusia *Humanus genus* entziklika da, 1884ean argitaratua. Ber-tan salatzen zen bezala, Framazoneriaren azken xedea zen “Kristautasunak eraikiriko erlijio eta gizarte ordena guztia erroetaraino suntsitzea” (2).

Berdintasunaren asmoei jarraikiz, Europako anitz herritan juduei askata-suna eman zitzairen. Hauek, bizi ziren herrietako hiritartasun eskubideez ga-betuak ziren, legez hetsirik zuten zenbait kargu eta lanbide, eta hortaz gizartean aitzinatze bidea. Egiazko *ghetto*-etan bizi ez zirenak, legezko *ghetto* batzue-

---

(1) Jean palouk (*La Francmasonería*, Buenos Aires, 1975, 163. orr.) uste honen berri ematen du, nahiz eta, haren iritziz, aski frogatua ez izan.

(2) *Apud* J. A. Ferrer Benimeli, *El contubernio judeo-masónico-comunista*, Istmo, Madrid 1982, 44. orr.

tan aurkitzen ziren, beren jaioterrietan atzerritartzat hartuak zirelarik. Askatasunarekin, gero eta gehiago nabarmentzen ziren gizartean, askotan haienganako herrak, antzinatik bizirik zirautenak, areagotzen zirelarik (3). Nahiz eta 1789ko Iraultzan ez zuten parte handirik hartu, honen eragile nagusiak zirela, framazonekin batera, esaten hasten dira batzuk (4). Egia esan, bakar batzuk gorabehera (5), oso harreman gutxi zuten masoiekin. Hala ere, juduek betidanik elkarte ezkutu airea bazuten, batez ere herri xehearen begietan, eta honetaz baliatu ziren atzerazaleak, erlijioa eta ordura arte ezagutu zen gizartearen oinarriak desegiteko framazonekin elkar-lanean zihardutela hedatzeko. Juduen eta framazonen ametsezko azpijokoak salatzen zituzten liburuak ugalduz joan ziren XIX. mendean zehar, batez ere honen azken zatian. *Sion-go Jakintsuen Protokoloak* deitua —mundu osoaz jabetzeko “juduen buruzagien” alegiazko egitarau bat, xehetasun askorekin— famatuena da; XIX. mendearen azken urteetan paratu eta hurrengoaren hasieran lehen aldiz argitaratua, laster hizkuntza askotara itzuli eta eragin handia izan du, ia gure egunetaraino, honen sasikotasuna goiz aski frogatu bazen ere (6).

Euskal literaturan ere oihartzuna izan zuten ideia hauek, ez baita harritzekoa, apezek (edo elizkoiek) honetan izan duten nagusigoa kontuan hartzen badugu. Azken mende laurdenean batez ere nabari da gai hau euskal liburuetan, eta gehienbat Frantziako idazleenetan (7). Izan ere, III. Errepublikako gobernuek gizartea aldatzeari ekin zioten, oinarri laikoen gainean eraiki nahiz estatua; aipa dezagun, adibidez, Jules Ferry ministroaren hezkuntzaren erreberitzea, Elizari eskolaren nagusitasuna kentzen ziona. 1892an Frantziako katolikoek, Leon XIII. aita sainduaren aginduz, Errepublika (gobernu mota

(3) Ik. Léon Poliakov, *Historia del antisemitismo. La emancipación y la reacción racista*, Muchnik ed., Barcelona 1984, batez ere 47-93. orr, eta Michael Graetz, *Les Juifs en France au XIXe siècle. De la Révolution Française à l'Alliance israélite universelle*, Paris 1989.

(4) Ik. Edouard Drumont, *La France Juive* (bi lib.) Paris, Editions du Trident, 1986 [lehen edizioa: *La France juive, essai d'histoire contemporaine*, Paris 1886], I ii: “Le seul auquel la Révolution ait profité est le Juif. Tout vient du Juif, tout revient au Juif”, eta *ib.* II 320: “L’origine juive de la Maçonnerie est manifeste”.

(5) Baionan XVIII. mendez geroztik *La Zelée* deitu logia bazegoen, neurri handi batean juduek osatua (ik. Yan [-Jean Crouzet], *Bayonne entre l'équerre et le compas ou Histoire de la Franc-Maçonnerie de Bayonne et de la Côte Basque. Tome premier (des origines à 1815)*, Baiona 1982, 39. orr.) Baionako juduak, Bordelekoak bezala, sefardi jatorrikoak ziren, Portugaletik etorriak eta Santo Izpiritu auzoan kokatuak, ez arazorik gabe (ik. Henry Léon, *Histoire des Juifs de Bayonne*, Paris 1893). Osos bakan uzten zitzaizen juduei logietan sartzen, Framazoneriaren hasiera hartan, baitezpadakoa baitzen gutiz gehienetan kristau sinestea.

(6) Ik. Norman Cohn, *El mito de la conspiración judía mundial*, Alianza ed., Madrid 1983).

(7) Hego Euskal Herrian ere zenbait aipamen aurki daiteke; honela, Andres Iturzaeta: “Bere [Frankmasoneriaren] asmua da Jaungoikoari zor jakon adorazioa eta agintaritasun egiazko guztia mundu onetatik guztiz kendu, eta euren lekuan Satanas edo Luzifer Jaungoikotzat guztiai euki eragin, eta deabruaren agindura guztioi bizi eragitea. Zeintzuk dira seta infernuko orren agintari nagusiak? Izan oi dira judeguak, erreñuetako naste, gorabera eta matxinaden bitartez egin izan diran munduko aberatsenak” (*Aita Gaspar Astete-eren Ikasbide Cristinaucoraren Azalduera Laburak*, Durango 1899, 213. orr.).

gisa) onartu bazuten ere (8) —*Ralliement* delakoa—, gerla bizian egon ziren urte hauetan Gobernu eta euskal elizgizonak, azken hauek *Eskualduna* berriketaria zutela ahots-zabaltzaile. Erepublikaren adiskiderik ere bazegoen Euskal Herrian (aipatu ditugun J. B. Elissamburu, Guilbeau, Salaberry kantu zahar biltzailea edo Vinson euskaltzalea, eta *Le Réveil Basque* astekaria) (9); hala ere, testuei bagagozkie, atzerazaleen nagusitasuna nabaria da. Framazonak eta juduak ardura agertarazten dituzte euskal idazleek beren lanetan; honela Zalduky:

“Framazon, arnegatu, zirtzil eta judu,
Guzien buruzagi horiek ditugu” (10),

edo bereziki J. Hiriart Urrutyk. Anitzen artean pasarte bat hautatu dugu, zeinetan Édouard Drumont antisemita famatuaren *La France Juive* liburua mi-respenaz aipatzen baitu:

“Juduak ditugula Frantzia nautsi: gu oro heien azpiko; beren eskuko dituztela kargu guziak, gako edo giltza eta gider guziak, eta oroz gainetik gako guzietan lehena: *dirua* [...]. Dirua beretuz geroz, nahi dutena egiten dutela gutaz. Lege tzar guziak heien *mutil* direla; eta gu heien esklabo [...]. Horra zer dion Édouard Drumont deitu jaun harek” (11).

Euskal idazleen artean gauza hauetaz gehien arranguratu agertzen zaiguna Michel Elissamburu da. Michel Elissamburu, *frère Innocentius* (haren erlijio izena), Nafarroa Behereko Heletan sortu zen 1826an. Mugazainen buru baten semea eta Jean Baptiste Elissambururen lehengusua zen. Baionako Salletarren ikastetxean bere ikasketak egin ondoan, ordena honetan sartzeko asmoa agertu zuen, eta Frantziako Tolosan prestatuz geroz, Akizera igorri zuten irakasle. Hazparneko ikastetxeko zuzendari ezarri zuten, oso gazterik (22 urte zituen), euskaldun bat behar baitzuten anartean zegoen erdaldunaren orde (12). Bertan eman zuen Elissamburuk bere bizi guztia, 1895ean hil zen arte. Asko nekarazten omen zuen irakasteko lanak, eta gogorxko izan ohi zen bere ikasleen aldera (13); gogokoago zuen dudarik gabe irakurri eta izkribatzea. 1889 eta 1892 artean bost liburu argitara eman zituen: *Lehenagoco eskualdunak zer zi-*

(8) Lavigerie kardinale baionesaren proposamena izan zen, bi urtez lehenago aurkeztua. Ik. J. Hiriart-Urruty “Lavigerie kardinalaren hiltzea” [1892], *Mintzaira, Aurpegia, Gizon!*, Oñati 1971, 53-56. orr.

(9) Ik. F. G. Larzabal “J. B. Elissamburu eta Oxalde, bi «gorri»”, *Piarres Lafitte-ri omenaldia*, Iker 2, Bilbo, 1983, 323-338. orr, eta Manex Goihenetxe “Ipar Euskal Herria XIX. mendeko azken hamarkadetan” *Euskera* 1992, 17-29. orr. Orduko politika goiti-beheitiez, ik. Iñaki Caminoren Hiriart Urrutyren artikuluen bildumako hitzaurrea (*Gontzetarik jalgiaraziak*, Euskal Editoreen Elkarte, Donostia 1994) eta J. Intxausti, *Iraultzaren hildotik*, Oñati 1972.

(10) “Errepublikak”, *RIEV* 1909, 231.

(11) “Édouard Drumont” [1893], *op. cit.*, 59. orr.

(12) Ik. I. Olabeaga, “Michel Elizanburu, Anaia Inozentzio, Salletarra. Bere bizitza eta lanak”, *Egan* 1959 (5-6), 142-154. orr.

(13) P. Lafitte *Euskal literaturaz*, Euskal Editoreen Elkarte, Donostia 1990, 205. orr.

ren (Baiona, 1889) (14); *Zer izan diren eta zer diren oraino framazonak munduan* (15), lehenago *Eskualduna* aldizkarian argitaraturiko artikuluen bilduma; *Framazonak (bigarren edizioa) eta Frantziako hirur Errepubliken ixtorioa laburzki* (Baiona, 1890) (16), lehen zatia aurrekoaren berrargitaratze hutsa delarik; *Joannes Batista Dohatsuaren bizia* (Baiona, 1891), Salletarren fundatzaileari buruz, eta *Sakelako liburuxka edo girstino guzientzat on den esku liburu tipia* (Baiona, 1892), debozioko esku-liburu bat.

Lehen aipaturikoa irudimen-lana da, alabaina irakasteko edo dotrina zuzena gogoratzeko helburua ezkutatu gabe. Bertan, Nafarroa Behereko familia bat ardatz harturik, bere haur denborako bizimodua, ohitura eta sinesteak erakusten dizkigu. Zorigaizki galtzen joan diren ustezko aztura garbi hauekz gainera (hala nola, jan-edanean neurri ona, jatzeko apaltasuna, gurasoei eta nagusiei begiramendua (17) eta, esan gabe doa, erlijioari atxikimendua) beste gai esko ukitzen ditu, hauen artean liburu tzarrak, euskaldun sailduak, sorginak eta, geroago ikusiko dugun bezala, zorioneko framazonak ere bai. Honetarako gehienbat elkarrizketaz baliatzen da, solasean ematen dituelarik, besteen artean, sinesgabe bat eta Salamancan ikasi zuen apez jakintsu bat, zeinak, eztabaidatzen den puntu bakoitzaren gainean, Elizaren dotrina ederki agertuko baitu, latin hitz dotorez bere erasia apainduz eta Eskolastikak irakatsitako bidez argudiatuz. Solasek bizitasuna eskas ez badute ere, eta gai aniztasunak liburuari interesa ematen badio ere (irakurleak ezinbesteko urruntzea begiratzen badu), ezin ukatu lanari egiantzekotasuna falta zaiola, Caton antzeko honek agertzen duen bizimodu hertsia ez baita ez sinesgarri ez behar bada jende gehienarentzat erakargarria (18).

Frantziako hirur Errepubliken ixtorioa laburzki, aurreko *Zer izan diren...*-ekin batera argitaratua, historia liburu bat da, lehen zatia bederen. Hau 1789ko Iraultzaren kondaira labur bat da, haren iturri nagusiak Taine eta Gabourd direla (19). Politikaren alorreko aldakuntzez gainera denbora nahasi haietako sa-

(14) Axier Treku eta Iñaki Nazabalen argitalpenetik (Euskal Editoreen Elkarte, Bilbo 1993) aipatuko dugu hemen.

(15) Lekuik, datarik eta, gainerakoak bezala, Salletarrek honetaz duten debekua begiratzuz, egilearen izenik gabea. Vinson-en iritzi 1890koa bada ere, eskuratu dugun alean eroslearen izena eta erostearen data irakur daitezke, lehen orrian: "E. S. Dodgson, 9 March 1889".

(16) Gure argitalpenetik (*Frantziako hirur Errepubliken ixtorioa laburzki*, Euskal Editoreen Elkarte, Donostia 1988) aipatuko dugu. Iraultzaren mendeurrena zela eta, *Eskualduna*-n artikulatu batzuk argitaratu zituen, gero liburu honetan bilduak. Ik. J. Haritschelhar, "Le centenaire de la Révolution française dans l'Eskualduna (1889-1895)" in J. B. Orpustan (ed.) *La Révolution française dans l'histoire et la littérature basques du XIXe siècle*, Izpegi, Baigorri 1994, 205-216.

(17) Ikus, anai-arreben artean ere, hurrenkeraren araberako begiramendu-lege hertsia (32. orr.).

(18) Ik. Lafitte *op. cit.*, 206: "Eskualdun xaharren berriak [...] ez daukute den gutienik aintzineko mendetarar itzultzeko tirriarik phizten".

(19) Amédée Gabourd, *Histoire de France depuis les origines jusqu'à nous jours* (20 lib.) Paris 1862-1863; Hippolyte Taine, *Les origines de la France contemporaine* (4 lib.), Paris 1885 (Elissamburuk ezagut zezakeen argitalpena, geroago beste lau liburuki agertu ziren).

rraski eta gertakari lazgarrien berri ematen digu bereziki (20). Ohargarria da Luis XVI. erregeari eta haren familiari eskeintzen dien omenaldia, luzaz baitiharduka hauek pairaturiko atsekabeez eta heriotzeaz. Herriei historian zehar gertaturiko hondamendiak Jainkoaren gaztigutzat agertzen ditu:

“Bada Yainkoaren kolera erortzen denean nazione hobendun baten gainerat, norik erran dezake zonbat desmazia, zonbat atsegabe yinen zatzkon nazione hari” (21)

Eta adibide gisa Jerusalemen suntsitzea eta 1870ko Prusiarren kontrako gerla aipatzen ditu. Halaber Frantziako Iraultza:

“Frantzia bere ere, Yainkoaren nazione hautetsia, behar zen izan gaztigatua, guziz bere inpietatea zela kausa, gero, bere odolean garbiturik, sekula baino ederrago ager zadin Elizaren begietan” (22).

Erregea Jainkoak asmo jakin batekin hautatutako bitimatzat aurkezten du:

“Errege inozent batek behar zituen pagatu haren aitzinekoek egin hutsak eta krimak. Yainkoak bere yustiziaren apazegatzeko, biktima nota gabeak ditu hautatzen; hala nahi izan du haren Seme dibinoak, saildutasuna bera zenak, salba zezan mundu hobenez bethe hau” (23).

Eta Luis XVI.aren alderako hain atxikimendu berezia honegatik erakusten duela uste dugu. Izan ere, nahiz eta erregetiar den (24), aurrekoen alde okerrak eta estakuruak ez ditu ezkututzen (25); errege gilotinatua, aldiz, Jesukristorekin parekatzen du, mundua berrerosi duen Jainkoaren bildotsarekin. Munduko gertakari handietan Jainkoaren eskua ikusteko joera hau, juduen tradizioan ez ezik, kristauenean ere oso errotua dago Agustin Sainduaz geroztik (26); baina gai honi dagokionez Elissambururen iturri zuzenena Joseph de Maistre dela uste dugu. Izan ere, autore hau behin aipatzen du, nahiz eta, ohi bezala, liburuari buruzko argitasunik erantsi gabe:

“Arrazoinekin erran du autor handi batek (Joseph de Maistre) Erreboluzioa dela bere funtsez edo berenez debruzkoa” (27).

---

(20) Ik. I. Casenave, “Michel Elissamburu-ren *Frantziako hirur Errepublikan ixtorioa laburki* (1890)” in J. B. Orpustan, *op. cit.*, 205-216. orr. Iraultzaren gaineko zatiari dagokion artikulu honetan Elissambururen erretorikako baliabideez zenbait berri jakingarri ematen zaigu.

(21) 37. orr.

(22) 45. orr.

(23) 44. orr.

(24) “Jainkoaren gobernamendua dela Monarkia, erregetasuna” (*Zer izan diren...* 31. orr.).

(25) 44. orr.

(26) Ikus dezagun adibidez *Ciuitas Dei*, V lib., 19 kap.: “Etiam talibus [Neron bezalakoei] tamen dominandi potestas non datur nisi summi Dei prouidentia, quando res humanas iudicat talibus dominis dignas”.

(27) 64. orr. Cf. *Oeuvres choisies de Joseph de Maistre, IV tome, Considérations sur la France*, Paris, s.d., 47. orr.: “Il y a dans la révolution française un caractère *satanique* qui la distingue de tout ce qu'on a vu”.

De Maistrek garrantzi handia ematen dio Jainkoaren probidentziari. Haren lanetan irakur dezakegu:

“S’il entrait dans les desseins de Dieu de nous révéler ses plans à l’égard de la révolution française comme l’arrêt d’un Parlement” (28),

edo:

“La Providence [...] donne aux nations, comme aux individus, les organes nécessaires à l’accomplissement de leur destination” (29).

Baina ideia bereziago batez ere agertzen zaizkigu gogaide Elissamburu eta De Maistre, alegia, sakrifizioarenaz. Ikus dezagun zer dioen azken honek:

“On peut la considérer [cette question] seulement avec son rapport avec le dogme universel, et aussi ancien que le monde, de la réversibilité des douleurs de l’innocence au profit des coupables [...] le christianisme est venu consacrer ce dogme, qui est infiniment naturel à l’homme, quoiqu’il paraisse difficile d’y arriver par le raisonnement. Ainsi, il peut y avoir eu dans le cœur de Louis XVI, dans celui de la céleste Elisabeth, tel mouvement, telle acceptation capable de sauver la France” (30),

Elissambururen lehen aipatu pasartea gogora dakarkiguna. Ez litzateke gehiegizkoa esatea, beraz, datuei dagokienez Gabourd eta Taineren lanetan oinarritu bada, pentsamenduari dagokionez De Maistrek izan duela eragina Elissambururen baitan.

Bigarren Errepublikaz mintzatzean, idazteko era nabarmenki aldatzen da. Gure autoreak lehena tragedia odoltsu moduan aurkeztu digun bezala, bigarrena ipuin irri egingarri moduan agertuko digu (31). Ez digu xehetasunik ematen orduko gertakari handiez, ez eta datarik edo eragile nagusien izenik; aski du Euskal Herrian egun haietan ikusi gertakari batzuk adieraztea; gertakari hauek bitxiak eta irrigarriak dira, eta haien bidez saiatzten da Errepublika eta haren aldekoak umorez apaltzen irakurleen begietan.

Hirugarren zatian bere garaiko egoeraz mintzo da, III. Errepublikako gobernuek egin tzarkerien berri ematen digu, irakaskuntzan, Eliz-arazoetan, gizarteko ohituretan, eta bestetan; luzaz diharduela masoiei buruz, eta juduei kapitulu oso bat eskaintzen. Bigarren Errepublikari buruzko zatian bezala, ez da honetan gertakari jakinez gauza handirik esaten, eta izen berezietatik bi bakarrik: Boulanger jeneralarena eta Gambettarena (azken honen judutasuna ai-

(28) *Op. cit.*, 13. orr.

(29) *Ib.* 21. orr.

(30) *Ib.* 33. orr.

(31) Honetan K. Marx-en nolabaiteko gogaidea da; ikus zer zioen honek 1848ko iraultzaz eta Luis Bonaparteren estatu-kolpeaz mintzo den liburuan: “Hegelek nonbait zioen, Historia unibertsaleko gertakari eta pertsonaia nagusiak birritan jazotzen omen direla. Baina zera eranstea ahantzi zitzaion: behin tragedia bezala eta bestean farsa bezala” (*Louis Bonaparteren “Brumaire”aren hamazortzia*, Lur, Donostia 1973, 8. orr.).

patu gabe), laidoztatzeko asmoan, eta haien politika-ekintza edo iritziak zehazki aditzera eman gabe.

Elissambururen idaz-tankera berezia da, eta nolabait erakargarria, gaur egun askorentzat irri egingarri den dotrina alde batera uzten badugu (hau ere, beste aldetik, aski interesgarria delarik). Eztabaidatzeko edo argudiatzeko baino salatu eta erasotzeko grina —baita etorri eta dohainak ere— bazuela dirudi. Ikus dezagun, adibidez, erlijio-askatasunaz mintzo denean:

“Framazonak sinhets arazi dute bazterretan erlisione guziak berdin direla egiak, edo berdin dudazkoak; beraz gure erlisione saildua dela opinionezko egiteko bat. Makhurkiago ez ditake arrazoina. Egundaino nehork ez du serioski erran plomuzko edo esteinuzko bost liberakoak balio duela zilharrezkoa. Bertzela dugu arrazoinatzen diogunean monera faltsoak balin badira, monera egiazkoa ere badela, ez laitekela bertzenaz monera faltsoak. Erraiten dugu oraino, arras ongi, monera egiazkoa dela bakharrik balio duena” (32).

Elissamburu, aro berriaren aurrean etengabeko suminduran bizi den batek bezala, etsaiei edozein bidez jazartzeko eginkizuna hartzen du bere gain, jakinik alde aurretik harekin ados daudenei mintzo zaiela —edo gehienaz ere, bera baino epelxeagoei edo gaitzaren handitasuna noraino heltzen den ez dakitenei—. Ez du, beraz, denbora alferrik galtzen aipatu dugun baino argudio zorrotzagorik egiten. Haren jazarpena bizia da, gogorra eta, esan liteke, giza-legerik gabea, askotan gordinkerian ere eroriz. Hala nola, txakurren gernu egiteko leku bihurtzen duen Libertatearen Arbola (33), edo, Gambettaz ari delarik:

“Fite naiz ohartzen karrika [rue Gambetta] hetako erhausak berak baduela Gambetta urrin bat. Urrin hura da preseski nik hemen izendatuko ez dudana gauza baten berarena. Karrika hetarik igaitean, bakhotoxak bere sudurra tapa dezala!” (34).

Izan ere, egokitzen jotzen du erasteko modu gogor eta heraberik gabeko hau, beste batean pertsonaia baten bitartez adierazten duen bezala:

“Egungo egunean dira hatzematen izpiritu faltsu, hauntu eta bethi trebes phensatzen duten batzu, zoinen arabera aphezak, bai eta aphezpikuek berek, behar bailituzkete hartu balusezko eskularruak egiaren erraiteko, edo behar bailukete egia hura sukrestatu, eztiz pherekatu” (35).

Estiloaren gehiegikeria honetan bertan uste dugu, hala ere, haren erakar-garririk handienetako bat datzala, hain zuzen (36).

(32) *Frantziako...* 143. orr.

(33) *Ib.* 123-125. orr.

(34) *Ib.* 130-131. orr.

(35) *Lehenagoko...* 83. orr.

(36) Ilk. K. Mitxelena, *Historia de la Literatura Vasca*, Minotauro, Madrid 1960, 141. orr:

“a quien el estado de permanente indignación en que vivía prestó a veces tonos de auténtica elocuencia”.

FRAMAZONAK, DEABRUAREN GIZONAK

Esan dugun bezala, framazoneria zen egiazki Elissambururen mamu beltza, gutxienez ehun urtez geroztik munduan gertatutako gaitz orenen hobenduna. Ez baita harritzekoa, zaku berean sartzen zituenaz geroz “Frantziako framazonak, Italiako ikhazkinak, Alemaniako argituak, Angleterrako radikoak, Espainiako comuneros edo parzudun deitzen direnak; bai eta horiekin guzietan, Ekosiako xebalierrak, Rose-Croix izena dutenak, Internazionalekoak, Pietistak, Nihilistak, Solidario, Fenian eta bertze ehun izenetakoak” (37), denek funtsean bat egiten dutelarik Elizako ordena ezberdinek egiten duten bezala (38). Egia zioen Elissamburuk, hein batez bederen, framazonei Elizaren alderako etsaigoa eta Errepublikaren aldekotasuna egozten zizkienean. Britainia Handian eta Ipar Amerikan ez bezala, herri katolikoetako framazonak XIX. mendean zehar —eta batez ere bigarren zatian— joan ziren aldaratzen Jainkoaren (Arkitekto Handiaren) baitezpadako sinestetik, gai hontaz iritzi askatasuna onartzen zelaririk (39). Framazon hauen artean bazegoen, protestante, judu, deista edo sinestegabeekin nahasteka, katoliko asko ere bai, ez haatik hertsienetariakoak (gogoan izan ditzagun Aita Sainduen gaitzespenak). Beste aldetik, lehenago Espainian eta Italian bezala, II. Inperioaldian Frantzia framazon logiek errepublikazalei biltzeko eta antolatzeko aterbea eskaintzen zieten (40); ez da beraz harritzekoa III. Errepublikako politikari asko, buruzagi nagusiak barne, moderatu ala erradikal, framazon izatea.

Elissambururentzat framazonak dira “debruzko gizonak, edo egiazki eta errealki deabruarenak” (41), esan nahi baita, ez xoilki Jainkoaren legearen kontra ari diren gizonak, eta hortaz deabruaren biderei lotzen zaizkionak, egiaz deabruarengandik beragandik eginkizun jakinak jasotzen dituztenak baizik; sorgin mota berritaz ere jotzen ditu (42). Hortaz ez da miresteko gauza deabrua bera framazonen bilkuretan noizpait agertzen bada:

---

(37) *Zer izan diren...* 39. orr. Pietistak lutertarrengandik berezitako sekta bat zen, XVII. mendearen bukaeran sortua, gnostikoez bezala erlijioaren misterioen jakitea aditu bakar batzuen esku zegoela esaten zutenak. Argituena (XVIII. mendearen bigarren zatian, Alemanian, guziz Bavieran eragin handia izan zuena) mugimendu teosofiko bat zen, masoien antolakuntza nolabait berregiten zuena. *Comuneros*, Espainiako framazoneriaren zatiketa bat, 1820 inguruan sortua, Bravo, Padilla eta Maldonadoren matxinada aitzindari nahi zuena. “Eskoziako zaldunak” eta *Rose-Croix* ez ziren elkarsteak, framazonen arteko mailak baizik (bigarrena gorena). Gainerakoak ez zuten framazoneriarekin zerikusirik, zeharka baizik.

(38) *Ib.* 38. orr.

(39) 1877an Frantziako Oriente Handiak honela erabakitzen du (Palou, *op. cit.*, 237).

(40) Baionan, hala ere, II. Inperioaren urteetan framazoneria desagertu zen, eta Elissamburuk idazten zuen garaian ez zegoen oraino berreraikia (ik. Crouzet, *Bayonne entre l'équerre et le compas. Tome III (1852-1945)*, Baiona 1990, 30-47. orr.).

(41) *Frantziako...* 142. orr.

(42) *Lehenagoko...* 135. orr.

“Bultatto bat framazonak egonik Satanen aiduru, solasean, joaiten da zalhu, bai eta haren zerbitzari framazonak, edo egungo sorginak deithuren ditudanak” (43).

Framazoen azken xedea Antikristoaren erresumaren bideak apaintzea da:

“Framazonek aspaldi deliberatu edo arrastatu dute, beren artean, ez dela behar lurtean, hemendik harat, bi edo hirur monarka baizik, eta azkenean ez da beharko bat baizik. Hala nola Ante-Krist bakhar-bakharra izanen da azkenean nagusi munduan” (44).

Ustekari hau orduko zenbait liburu eta kazetak zabaltzen zuten, baina iturri nagusia Léo Taxil da. Hau (benetako izenez Gabriel Jogand Pagès) gaztedanik berri faltsu hedatzaile eta iruzur egile trebea zen; haren engainuetarik bat aipatzeko, jakintsu talde bat bildu zuen behin, Suizako Lemana aintziraren zolan erromatar hiri baten aztarnak aurkitzen zirela sinetsaraziz (45). Saiatu zen geogo literaturaren bidez dirua biltzen; erruz argitaratu zituen liburuak, *Apeza, tximino-ipurdia* edo *Jesuitaren semea* bezalako izenburuak zituztenak. 1885ean “argia ikusi” eta Elizaren alde eman zuen bere luma. Bera izan zen satanismoa framazoneriari lotu ziona:

“Framazoneria den bezalako agertuko da, Aita Sainduak eta apezkikuek adierazi bezala, hau da, funtsean eta egiaz deabruzko erakunde bat [...] ez da Satanasen kultua baizik” (46).

Irudimen handiko izkribatzaile hau ez zen bide erdian gelditzen. 1893an azaldu zuen Ipar Amerikako framazonen buruzagiak munduko hiriburu nagusienekin loturiko telefono-sare bat antolarazi zuela, konpainia honen “langileak” deabruak zirelarik (47). Azkenean, 1897an, Léo Taxilek hitzaldi batean gezurtatu zituen bere faltsukeria guztiak, bere irakurleen sineskortasunak egiten zion harridura lotsagabeki aitortuz (48).

Elissamburuk ez du ukatzen Taxili dion zorra. Bere iturrien artean Bresciani, Léo Taxil eta Paul Rosen aipatzen ditu (49), ohi duen bezala libururen izenik eman gabe; bigarrena eta hirugarrena autore bakar baten bi ezizen baizik ez direlarik (50). Lehenaz den bezanbatean, Antonio Bresciani idazle italiarra

(43) *Ib.* 145-146. orr.

(44) *Zer izan diren...* 49. orr.

(45) Ferrer Benimeli, *op. cit.*, 33. orr.

(46) *Les frères Trois Points, Révélations complètes sur la Franc-maçonnerie*, Paris, 1885 (*apud* Ferrer Benimeli, *op. cit.*, 47. orr.).

(47) COHN *op. cit.*, 48.

(48) Hitzaldi honen testua Ferrer Benimelik dakar, *op. cit.*, 90-123. orr.

(49) *Frantziako...* 161. orr.

(50) Paul Rosen izenaren azpian argitaratu zuen *Satan et Compagnie, Association universelle pour la destruction de l'ordre social. Révélations complètes de tous les secrets de la Franc-maçonnerie*, Paris 1888.

da, 1848an Italiako elkarte gordeei buruzko elaberri bat idatzi zuena (51); bertan agertzen diren gertakariak alegiazkoak dira, beraz.

Ez zuen Elissamburuk Taxilen gezurtamena ezagutzeko aukerarik izan; ez dugu uste, haatik, hau jakiteak framazonen asmo ikaragarrietan zuen sinesmen sendoa kolokan ezarriko zuenik.

JUDUAK

Juduen alderako aiherkudearen historian bi mota berezi ditzakegu. Bata da zaharra, erlijioan oinarritzen dena; honen arabera, juduek erlijio bat osatzen dute, eta egozten zaien hobenik handiena (ez hala ere bakarra) herri Jainko-hiltzailea izatea da. Bestea, antisemitismo berria, arrazan oinarritua, XIX. mendean sortu zen ariotarren mitoari lotua eta XX. ean dakizkigun ondorio ikaragarriak izan zituen (52). Bi hauei munduko konspirazioari buruzko ustekeria gehi diezaiekegu, framazonen auziari lotua XIX. mendearen hasieran sortuz geroztik, eta lehenari bai bigarrenari ere atxikia ager daitekena.

Elissambururen baitan lehen motatik asko aurkitzen dugu, bigarrenetik ia deus ez, beste aldetik gogoko duen Drumont-en baitan ez bezala (53) (juduen itxuraren azalpenak (54), iraingarria eta erdeinuzkoa bada ere, ez dirudi arrazen arteko desberdintasunari buruzko ideia sakon batzuen ondorio denik). Gure autoren antisemitismoa kristautasunaren lehen denboretatik datorren tradizioan erroturik dago. Horrela, Jesu Kristoren hiltzailatzat salatzeaz gainera (55), ez ditu uzten aipatu gabe juduek Pazkoz egiten omen zituzten haur giristinoen gurutziltzatzeak, eta aspaldidanik leporatu izan zaizkien beste eraite errituak (56). Halaber, beste batean adierazten duen haurtzaroko oroitzapenak antzinako kutsua duela ezin uka daiteke:

“Ene haur denboran, ikhusten ginituen, Santo Izpiritutik atheratu eta, borthaz bortha, philtzar-tzar, luma eta burdin erosten zabiltzan Yuduak eta heyen emazteak; sakelako mokanesak harturik, edo arropa kantail batekin, egiten ginituen urde beharriak bezelako batzu, eta yauzteka pharatuko ginen Yudu eta Yudusa heyen aitzinean oihu eginez: «Raka, raka! raka!». Hek koleran laster;

(51) Lortu dugun frantsesezko itzulpena: *Le Juif de Vérone ou les sociétés secrètes en Italie*, 5. edizioa, lekurik eta datarik gabekoa.

(52) Antisemita berri hauen artean sar dezakegu Joseph Augustin Chaho euskaldun teosofoa, karlista-zale, eta aldi berean framazon eta errepublikazalea, nahiz eta haren ezkertartasuna aski bada-ezpadakoa izan (ik. Jon Juaristi, *El linaje de Aitor. La invención de la tradición vasca*, Taurus, Madrid 1987, 76-106. orr.).

(53) Ik. Drumont, *op. cit.*, I 1-51. orr.

(54) *Frantziako...* 151-152. orr.

(55) *Frantziako...* 155. orr.

(56) *Ib.* 153. orr. Elissambururen garaian oraindik ustezko hilketa hauek erabiltzen ziren juduei erasotzeko; ik. Drumont *op. cit.*, II 391-423 orr.

gu, irriz laster! Zer orhoitzapena! Orduan zalhu ginen, orai maltso gabil-tza!!” (57).

Jakingarria da beste aldetik Portugaleko juduez dioena, alegia, Hispanian kokatu zirela Jesu Kristo sortu baino lehen, eta hortaz ez zutela parterik hartu haren hiltzean; iritzi honi halere ez dio sineste handirik ematen (58).

Orduko oldar berrian osoki murgildurik agertzen zaigu juduek Frantziak jabetzeko framazonekin batean lanean dihardutela salatzen digunean (59). Ez du zalantzan jartzen hauen arteko lotura estua:

“Ordu da erran dezadan yudu guziak, edo gehienak, direla framazonak, eta framazon ezagutuak” (60).

Bi elkarte hauen artean (elkartetzat hartzen baitu munduko judu gutzien multzoa) lan banaketa bat dago: juduak ondasun guztiez jabetzen diren bitartean, framazonek gizartearen oinarriak eta Elizaren indarra azpi-jokoan barraiatzen dute (61). Juduen diru-goseaz eta aberastasunak ematen dien ahalaz (Rothschild “guzien buruzagia” aipatzen du (62)) iharduki ondoan, saldukeriara ere erraz lerratzen direla jakinarazten digu (63).

Honenbestez, antisemitismoa Elisambururen pentsamoldean leku berezia duela agerian dagoela uste dugu.

---

(57) *Ib.* 152. orr. Cf. Mt 5, 22: “Qui autem dixerit fratri suo, Raca: reus erit concilio”. *Raka*, Leizarragak bere itzulpenean azaltzen duen bezala, “da hitz bat signifikazione berezirik ez tuenik faxeria edo menosprezio erakusteko baizen, nehor hurkoaren kontra despitatzen edo aserretzen denean”. Urde beharriak, batzuetan azaltzen dira Erdi Aroko juduen irudietan (Léon Poliakov, *Historia del antisemitismo. De Cristo a los judíos de las cortes*, Barcelona 1986, 140. orr.).

(58) Cf. Henry Léon, *op. cit.*, 374. orr.: “[Les Juifs Portugais] se croyaient, ainsi que l’idée du reste en était généralement répandue, issus de la tribu de Juda, dont les principales familles furent envoyées en Espagne du temps de la captivité de Babylone”. Drumont-ek ere iritzi honen berri ematen du (*op. cit.*, I 36. orr.).

(59) Cohn-ek dioenez, ideia hauek landetako apezten artean oso harrera ona izan zuten urten haietan (*op. cit.*, 48).

(60) *Frantziako...* 142. orr.

(61) *Ib.* 163-164. orr.

(62) *Ib.* 154. orr.

(63) Cf. Drumont, *op. cit.*, I 67-69. orr. Susmo-giro honetan mamitu zen, urte gutxi batzuk geroago, Dreyfus kapitainaren kontrako frogarik gabeko auzia.